

سیاست خارجی ایران

www.ketab.ir

به نام خالق پیدا و پنهان
که پیدا و نهان داند به یکسان

سرشناسه	باقری دولت آبادی، علی، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	سیاست خارجی ایران؛ از ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰؛ نگاهی از درون/ نویسنده: علی باقری دولت آبادی، محسن شفیعی سیف آبادی؛ ویراستار: امیرحسین غلامپور
مشخصات نشر	تهران: نشر نی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۵۰۲ ص.؛ جدول، نمودار؛ ۲۱/۵ × ۱۴/۵.
فروست	کتاب پولیتیا؛ ۱۶
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۲۲۳-۲۳۷-۵ ریال؛ ۱۵۰۹۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. [۳۱۱] - ۳۲۴.
موضوع	ایران - روابط خارجی - ۱۳۵۷ -
موضوع	Iran -- Foreign Relations -- 1979
موضوع	ایران - سیاست و حکومت - ۱۳۵۷
موضوع	Iran -- Politics and Government -- 1979
شناسه افزوده	شفیعی سیف آبادی، محسن، ۱۳۶۵ -.
رده بندی کنگره	DSR ۱۶۵۰
رده بندی دیویی	۳۲۷/۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۷۳۶۳۳۸۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیبا

www.ketab.ir

سیاست خارجی ایران؛ از ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۰؛ نگاهی از درون

نویسندگان: علی باقری دولت‌آبادی، محسن شفیعی سیف‌آبادی

چاپ یکم: پاییز ۱۴۰۰

شماره نشر: ۳۳۹

ویراستار: امیرحسین غلام‌پور

صفحه‌آرا: حورا اشجعی

لیتوگرافی: البرز نوین، چاپ: عطا، صحافی: ساغر مهر

ناظر فنی چاپ: سعید صادقی

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۹۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۳-۲۳۷-۵

پیشگفتار ۱۷

فصل یکم: چهارچوب نظری ۲۱

مقدمه ۲۱

رهیافت کلان ۲۲

رهیافت خرد ۲۳

رهیافت میان‌برد ۲۳

نظریات تصمیم‌گیری ۲۴

نظریه پیوستگی جیمز روزنا ۲۵

نتیجه‌گیری ۲۹

فصل دوم: سیاست خارجی دولت موقت ۳۱

مقدمه ۳۱

۱. متغیر فرد ۳۲

۲. متغیر نقش ۴۰

۳. متغیر ملی (جامعه) ۴۶

۴. متغیر نظام دیوانسالاری ۵۰

۵. متغیر نظام بین‌الملل ۵۴

جهت‌گیری سیاست خارجی دولت موقت ۵۶

۶۰	ارکان سیاست عدم تعهد
۶۴	اصول سیاست خارجی دولت موقت
۶۴	۱. سیاست نگاه به غرب
۶۷	۲. عدم دخالت در امور داخلی کشورها
۷۱	۳. همزیستی مسالمت آمیز
۷۳	۴. گفت و گو و تفاهم بجای نزاع و درگیری
۷۵	۵. گسترش و تعمیق روابط با سایر دولت ها
۷۶	نتیجه گیری

فصل سوم: سیاست خارجی ایران از استعفای بازرگان تا شهادت محمد علی رجایی..... ۸۱

۸۱	مقدمه
۸۲	۱. متغیر فرد
۸۹	۲. متغیر نقش
۹۰	۳. متغیر ملی (جامعه)
۹۹	۴. متغیر نظام دیوانسالاری
۱۰۶	۵. متغیر نظام بین الملل
۱۰۸	سیاست خارجی ایران از بازرگان تا بنی صدر
۱۱۱	اصول سیاست خارجی ایران در دوران بنی صدر
۱۱۱	۱. سیاست نه شرقی و نه غربی
۱۲۱	۲. حفظ تمامیت ارضی کشور
۱۲۵	۳. ظلم ستیزی و عدالت خواهی
۱۳۵	۴. حمایت از مستضعفان و محرومان جهان
۱۴۱	۵. همزیستی مسالمت آمیز و صلح جویی
۱۴۴	پایان کار دولت بنی صدر
۱۴۸	نتیجه گیری

فصل چهارم: سیاست خارجی ایران در دوران ریاست جمهوری آیت الله خامنه ای..... ۱۵۷

۱۵۷	مقدمه
۱۵۹	۱. متغیر فرد
۱۷۰	۲. متغیر نقش
۱۷۵	۳. متغیر ملی (جامعه)
۱۸۳	۴. متغیر نظام دیوانسالاری

۱۹۵.....	۵. متغیر نظام بین الملل
۲۰۷.....	اصول سیاست خارجی دولت میرحسین موسوی
۲۰۸.....	۱. حفظ تمامیت ارضی
۲۱۱.....	۲. اصل استکبارستیزی
۲۱۴.....	۳. صدور انقلاب و حمایت از نهضت های آزادی بخش
۲۲۲.....	۴. توسعه روابط خارجی بر مبنای شعارها و آرمان های انقلاب
۲۲۳.....	الف) مواضع سیاسی نسبت به انقلاب اسلامی و جنگ
۲۲۴.....	ب) عدم وابستگی به ابرقدرت ها و استقلال عمل
۲۲۵.....	ج) تعلق به جهان سوم و جهان اسلام
۲۲۷.....	د) همجواری و قرابت جغرافیایی
۲۲۸.....	ه) رعایت اصول اخلاقی و انسانی و موضع آن نسبت به اسرائیل
۲۲۹.....	و) عدم سوء سابقه استعماری
۲۳۲.....	نتیجه گیری

۲۴۵.....	فصل پنجم: سیاست خارجی ایران در دوران آیت الله هاشمی رفسنجانی
۲۴۵.....	مقدمه
۲۴۶.....	۱. متغیر فرد
۲۵۴.....	۲. متغیر نقش
۲۵۷.....	۳. متغیر نظام دیوانسالاری
۲۶۰.....	۴. متغیر ملی (جامعه)
۲۶۶.....	۵. متغیر نظام بین الملل
۲۷۲.....	اصول سیاست خارجی دولت آیت الله هاشمی رفسنجانی
۲۷۳.....	۱. تنش زدایی و تعامل سازنده
۲۷۷.....	۲. تقدم منافع ملی بر منافع فراملی
۲۸۳.....	۳. نوسازی و توسعه اقتصادی
۲۹۱.....	۴. رفع تهدیدات و حفظ تمامیت ارضی کشور
۲۹۲.....	۵. متوازن سازی در شمال و جنوب
۲۹۷.....	۶. چندجانبه گرایی سیاسی
۲۹۸.....	نتیجه گیری

فصل ششم: سیاست خارجی ایران در دوران ریاست جمهوری حجت الاسلام

۳۰۳.....	سید محمد خاتمی
----------	----------------

پیشگفتار

درخصوص سیاست خارجی ایران استادان بسیاری دست به قلم برده و کتاب‌های ارزنده‌ای به بازار نشر عرضه کرده‌اند. کتاب‌هایی که هریک از منظری خاص به بررسی سیاست خارجی ایران نشسته و سعی کرده‌اند گاه آن را در قالبی نظری و گاه قالبی تحلیلی به تصویر کشند تا فهمی بهتر از رخدادهای خارجی حاصل آید. آثاری که حتی توانسته‌اند چراغ راهنمایی برای نگارش آثار بعدی باشند. این نکته را به‌خوبی می‌توان در فهرست مطالب این‌دست کتاب‌ها و عناوین آن‌ها یافت. عناوینی همچون گفتمان منفعت‌محور، گفتمان آرمان‌گرا، گفتمان مصلحت‌محور، گفتمان اصلاح‌طلبی، گفتمان عدالت‌طلبی و گفتمان اعتدال‌گرا و عناوین و دسته‌بندی‌هایی شبیه آن به‌نوعی وام گرفتن از نویسندگان قبلی و تأثیرپذیری از فضای فکری آن‌هاست. همه این آثار به‌نوعی چراغی در تاریکی ذهن انسان روشن کرده و گوشه‌ای از آن فضای تاریک را روشن ساخته‌اند اما در همه آن‌ها یک نقطه ضعف جدی و اساسی وجود دارد که کمتر به آن توجه شده است و آن اینکه سیاست خارجی تافته‌ای جداافتاده ترسیم شده که از سیاست داخلی جداست و یا در بهترین حالت انعکاسی ضعیف از فضای

حاکم بر سیاست داخلی ایران در دوران یک رئیس‌جمهور است.^۱ به همین خاطر در این آثار به فضای سیاسی و رقابت‌های میان جریان‌های مختلف سیاسی، قرانت‌های آن‌ها از سیاست خارجی مطلوب، شرایط حاکم بر قوای سه‌گانه و رفاقت و رقابت میان رؤسای آن‌ها، ویژگی‌های شخصیتی رئیس‌جمهور، وزیر امور خارجه و تفسیرها و برداشت‌های آن‌ها از نظام بین‌الملل و محیط منطقه، تصویری که رئیس‌جمهور از نقش خود در جامعه داشته و شرایط نظام بین‌الملل هیچ اشاره‌ای یا نشده و یا به‌اختصار بوده است. این شرایط موجب گشته تا عموماً دانشجویان که خوانندگان اصلی این آثار هستند نتوانند پیوند واقعی بین سیاست داخلی و سیاست خارجی برقرار کنند و در بهترین حالت برای هر دوره ریاست‌جمهوری به یک عنوان کلی و چند اصل محوری شکل‌دهنده سیاست خارجی اکتفا نمایند. نکته مهم‌تر اینکه در این کتاب‌ها، هیچ یادداشت و سرفصلی به دوره بنی‌صدر و شهید رجایی اختصاص داده نشده است و این دوره به‌مقطع بعدی یعنی دوران ریاست‌جمهوری آیت‌الله خامنه‌ای ذیل یک عنوان کلی (سیاست خارجی ایران در دوران دفاع مقدس) آمده است. حتی خواننده نمی‌تواند از فصل کلی فراقی‌گاه به تفاوت نگاه، برداشت و سلیقه‌های رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر در خصوص سیاست و اقتصاد در یکی از حساس‌ترین مقاطع تاریخ ایران پی‌برد و همه‌چیز به‌مثابه امری یکپارچه و یکدست به تصویر کشیده شده است.

نبود درس تحولات سیاسی اجتماعی ایران بعد از انقلاب در سرفصل‌های درسی دانشجویان تا سال ۱۳۹۶ و از آن مهم‌تر در نظر گرفته نشدن این درس به‌عنوان پیش‌نیاز درس سیاست خارجی از سوی تنظیم‌کنندگان سرفصل درس رشته علوم سیاسی در وزارت علوم نیز موجب گردیده تا دانشجو در حالی که هنوز از تحولات جامعه ایران بعد از انقلاب آگاه نشده است به‌یکباره قدم در راه فهم سیاست خارجی آن

۱. منطقی رئالیستی که سیاست خارجی را از سیاست داخلی جدا می‌داند.

گذارد و در فضایی وهم‌آلود و گنگ فرورود. این صحنه‌ای است که بارها به‌هنگام تدریس درس سیاست خارجی با آن مواجه گردیده و ضعف آن را احساس کرده‌ایم. دانشجویی که هنوز در فضای معلومات تاریخی بسته‌گریخته دوره دبیرستان است و از سیاست و کنش سیاسی چیزی جز شرکت در انتخابات و راهپیمایی‌ها به یاد ندارد اینک باید درباره سیاست خارجی کشورش بخواند که کمتر درمورد آن شنیده و اگر هم چیزی شنیده باشد به دوران دفاع مقدس و تهاجم عراق به ایران و یا خصومت ایران و آمریکا و تحریم‌ها محدود است. امری که به‌نسبت آنچه در بیرون درحال وقوع است و قبلاً اتفاق افتاده بسیار ناچیز می‌نماید. گذشته از این مسئله، سیاست خارجی و رخدادهای آن همواره پیچیده‌تر و فهم آن دشوارتر از کنش‌های سیاسی داخلی است. زیرا هم بازیگران آن بیشترند و هم لحظه‌به‌لحظه درحال تغییر است. همه این موارد دست به دست هم داد تا برای پوشش دادن ضعف‌های فوق به‌سراغ چهارچوب نظری جیمز روزنا^۱ رفته و یک بار دیگر سیاست خارجی ایران را از این منظر مطالعه و بررسی کنیم. البته این چهارچوب نظری نیز کامل و جامع نیست و ضعف‌های خاص خود را دارد. لذا برای پوشش دادن این ضعف تعدیل‌هایی در آن صورت گرفت. به‌ویژه اینکه در بحث متغیر ملی (جامعه) برای فهم بهتر شرایط ایران در هر مقطع تاریخی از چهارچوب موردنظر روزنا درباره جمعیت، وسعت، جغرافیا، اقتصاد و غیره که کلی و برخی ثابت هستند گذر کرده و به محیط سیاسی کشور، رقابت‌های سیاسی، تغییرات جمعیتی، اقتصادی و نظامی پرداخته شد. باوجود تلاش صورت‌گرفته هرگز ادعا نداریم که این اثر کامل و جامع و به‌دور از اشکال است و قطعاً می‌توانست بهتر از آنچه که هست باشد؛ لذا هر نقصان و تقصیری را دراین‌باره به گردن می‌گیریم. باین‌حال امیدمان این است که خوانندگان محترم با مطالعه

اثر و انتقال نقاط ضعف و اشکال آن بتوانند ما را در بهبود آن یاری دهند. بی‌شک انتشار این اثر بدون گذشت و صبوری خانواده‌هایمان مقدور و میسر نبود. لذا واژه سپاس قادر به جبران همه این زحمات نیست. امید است دعای خیر خوانندگان جبران‌کننده این گذشت و فداکاری باشد.

علی باقری دولت‌آبادی (abagheri@yu.ac.ir)

محسن شفیعی سیف‌آبادی (shafiee@ardakan.ac.ir)